

BESZÉD
A MAGYAR POLITIKATUDOMÁNYI TÁRSASÁG
ÜNNEPI KÖZGYŰLÉSÉN
A TÁRSASÁG 35 ÉVES FENNÁLLÁSA ALKALMÁBÓL

Bayer József

TISZTELT KÖZGYŰLÉS, KEDVES KOLLÉGÁK!

Minden történet kezdődik valahol, még ha az elején homályos is kissé az, hogy mi is a tulajdonképpeni célja, merre vezet és milyen következményekkel jár egy-egy újítás. A Magyar Politikatudományi Társaság létrejöttének apropója közismerten az a törekvés volt, hogy a politikai rendszerről és a szükséges reformokról való gondolkodás nagyobb teret nyerjen a „béketáborban”, és a szocialista országok kutatói is egyenrangúan vehessenek részt az IPSA nemzetközi kongresszusain, és megvitathassák nézeteiket a nyugati tudósokkal. Ez a folyamat az 1979-es moszkvai IPSA-kongresszushoz kapcsolódott, amelynek megrendezése a *détente* egyik szimbolikus lépése volt. A kölcsönös nyitás jegyében álló kezdeményezés elég bátor cselekedet volt nyugati és keleti részről egyaránt. Mindenesetre ennek nyomán a hazai tudománypolitika korifeusai formalizálni kívánták a politikatudomány legitím működésének kereteit az adott viszonyok között. A Magyar Politikatudományi Társaság létrehozása ennek köszönhetően a politikatudomány hazai intézményesülésének fontos állomása lett, és a további változások inkubátoraként is szolgált még a rendszerváltozás előtt.

A politikatudomány önállósodása általában mindenütt társadalmi és politikai reformok időszakához kapcsolódik, és ez Magyarországon sem történt másként. Mint ismeretes, a politikatudomány volt a legkésőbb önállósodott társadalomtudományi diszciplína az államszocializmus korában. A közgazdaságtan, a szociológia, a pszichológia tudománya jóval hamarabb kivívták akadémiai és egyetemi önállóságukat, társadalomtudományi diszciplínákként való elismerésüket, a korabeli vegzálások és korlátozások ellenére. Önálló politikatudomány azonban nem létezhetett, mert csak demokratikus hatalom tűri el, hogy nyíltan vizsgálják és a nyilvánosságban vitassák a politikai intézményeket és a hivatalviselők cselekedeteit. Az állampárti diktatúra körülményei

között a rendszer politikai önreferenciáját a tudományos szocializmus képviselte. Ez azonban, ha voltak is benne a történettudomány által igazolható ismeretek, a politikai rendszer egészéről nem adott valós képet. Az államszocialista rezsim reformtörekvései idején azonban már szükség volt egy realisabb társadalomkép megalkotására és a politikai intézmények kritikai vizsgálatára is ahhoz, hogy érdemi gazdasági és társadalmi reformokat lehessen megvalósítani.

A 89-es fordulat előtti időkben a Társaság összetétele igen vegyes volt, aminek két fő oka volt. Egyrészt a reformban érdekelt politikusok is részt vettek benne, akár csak azért is, hogy a politikai diskurzust valamelyes ellenőrzés alatt tartásák. Ezt a törekvésüket persze nem kísérte sokáig siker, mert a politikai fejlemények túlmutattak a pusztán reformértékű változásokon. A Társaság első elnöke Péter János egykori külügyminiszter volt, aki a rezsimhez lojális politikus és tehetséges diplomata volt. Részt vett benne a vezető politikusok közül például Pozsgai Imre és Berecz János is. Később ők természetesen kimaradtak a Társaságból.

A magyar politikatudomány forrásvidékét keresve azonban nem szabad csak a politikai reformokat szorgalmazókra szorítkozni. A politikatudományhoz vezető másik ágat a demokratikus ellenzék képviselői alkották, akik a rendszert nem megreformálni, hanem meghaladni akarták. Írásaik leginkább a szamizdat kiadványokban és kéziratokban terjedtek, és általában ismertek voltak a reformerek körében is. Az ország a politikai erjedés korszakába lépett, és a különböző nézetek képviselői hatottak is egymásra a vitákban, amelyek gyakran a nyilvánosság kizárásával vagy szűk értelmiségi viták keretében zajlottak.

További sajátos vonás, hogy a politikatudomány kései megszületésekor, ahogy minden más országban is történt, a kutatók általában más társadalomtudományi diszciplínák képviselőiből verbuválódtak, olyanokból, akikben erős volt a motiváció a változtatásra, s akiket áthatott a tudományos kíváncsiság és az újítás szelleme. A politikatudomány első művelői olyan társdiszciplínákból érkeztek, mint a filozófia, a jogtudomány, a történelem és a szociológia, de sok eredetileg közgazdász képzettségű tag, sőt pszichológus is részt vett a Politikatudományi Társaság összejövetelein. Ráadásul, mivel a Társaság kezdetől a politikai reformtervezetek vitafórumává is vált, a politika iránt érdeklődő újságírók és más közéleti értelmiségiek is szívesen vettek részt a fórumain. Ennek köszönhetően a Társaság közéleti aktivitása felértékelődött a rendszerváltozás időszakában. Ha igaz az, hogy a hazai politológia új fogalmakat vezetett be és nyelvet adott a rendszerváltás politikai folyamatainak, sokak számára értelmezhetővé téve a változásokat, akkor ezt a hatást nagymértékben a Társaság fórumai is közvetítették a széles nyilvánosságba. A Társaság keretében jelentős viták zajlottak le a rendszerváltás időszakában, melyek tartalma a kívánatos politikai reformok irányára volt. Ez a jellege a Társaságnak a rendszerváltás egész

időszakában meg is maradt. Akkoriban a Társaság létszáma is megfelelt ennek a vitafórum-jellegnek, több százan vettek benne részt, és nem is mind politológusok, hanem a politika iránt érdeklődő értelmiségiek legszélesebb körei.

A történet fontos része, hogy a Politikatudományi Társaság megalakulásával egy időben vagy rövidebbel azt követően jött létre a MTA Politikatudományi Bizottsága, amely eleinte szintén elég vegyes összetételű volt. Képviselve voltak benne a politika kérdéseit vizsgáló minősített kutatók (kezdetből tagja volt például Bihari Mihály és jómagam is), de sok más tudományág progresszív képviselői is részt vettek a bizottságban, Ferge Zsuzsától Kádár Béláig, akiknek hálásak vagyunk, hogy segítették a politikatudomány akadémiai megjelenését. A Politikatudományi Bizottság lehetőséget nyújtott arra, hogy tudományágunk elnyerje akadémiai legitimitását, ösztönözte a kutatásokat, és módot nyújtott a politikatudományi tudományos minősítési eljárások megindítására. Mindez nagymértékben előmozdította a politikatudomány hazai önállósodását és intézményesülését.

A Társaság a rendszerváltás viharos politikai időszaka után, az új hatalom berendezkedését követő években fokozatosan alakult át elsősorban a politológus kutatókat és oktatókat képviselő szakmai és tudományos szervezetté. A volt Társadalomtudományi Intézet bázisán megalakult az MTA Politikatudományi Intézete, amely egyébként a kezdetektől fogva a Társaság működése számára is stabil intézményi háttérrel nyújtott. Akkoriban Szoboszlai György volt a szervezet főtitkára, aki komoly szervező munkát végzett az intézményi stabilitás és a nemzetközi kapcsolatok kiépítése terén. Őt követte ebben a tisztségben Szabó Máté, aki nagy energiával folytatta ezt a nélkülözhetetlen szervezőmunkát. Volt társasági elnökként talán elmondhatom, hogy a főtitkár személye és aktivitása mindig fontosabb is volt a Társaság eredményes működése számára, mint az elnök személye. Az MTA támogatása ugyancsak fontos szerepet játszott az MPTT mint tudományos társaság megszilárdulásában, amely ennek révén a többi hazai tudós társasághoz hasonló tudományos és közéleti rangra tett szert.

Meg kell említenem, mint a hazai politikatudomány intézményesülésének fontos elemét, hogy a Társaság kezdetből fogva szorgalmazta és támogatta a politikatudományi stúdium felsőoktatásba való bevezetését, és ösztönözte a kutatásokat, ami végül hosszabb távon előmozdította a politikatudomány fokozatos professzionalizálódását. Erről a folyamatról, a politológiai képzések egyetemi bevezetéséről jó áttekintést nyújtott Szabó Máté egy angol nyelven is megjelent írásában, és magam is beszámoltam róla az IPSA durbani kongresszusán. A hazai politológia professzionalizálódási folyamatának előmozdításában jelentős szerepet játszott a *Magyar Politikatudományi Szemle* mint a

szakma tudományos folyóirata. A folyóirat létesítése felváltotta a MPTT évkönyveinek korábbi sorozatát, és 1992 óta ez lett a szaktudományi publikációk és a szakmai közvélemény formálásának legfontosabb orgánuma. Amikor ma a MPTT 35 éves jubileumát ünnepeljük, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy egyszersmind a *Magyar Politikatudományi Szemle* negyedszázados jubileumát is ünnepeljük. A folyóirat létrehozásában és megerősödésében, folyamatos fenntartásában kezdettől egyformán fontos szerepet kapott az akadémiai intézményi és társasági háttér. Tisztelettel kell adóznunk azoknak a szerkesztőknek, akik áldozatos munkával és nagy lelkesedéssel részt vettek a folyóirat elindításában – most is itt ülnek közöttünk, Szabó Máté, Bozóki András és Körösenyi András, Szabó Márton –, és mindazoknak is, akik az évek során máig fenntartották és a rangos tudományos folyóiratok nemzetközi gyakorlatának megfelelően működtették a folyóiratot.

Visszatekintve a rendszerváltás óta eltelt időszakra, megállapítható, hogy a sok szervezési probléma és a szűkös anyagi körülmények ellenére Társaságunk eredményes működést mondhat magáénak. Ez alatt az idő alatt először is megteremtette a Társaság regionális szakosztályait, pontosabban ezek örvendetes módon mind helyi kezdeményezésre alakultak meg. A Társaság egyes tematikus szakosztályai is létrejöttek, ezek változása tükrözi a szakmai érdeklődés változását is az évek során. E szervezeteknek és az általuk szervezett konferenciáknak és vitáknak kiemelt jelentőségük volt a magyar politikatudomány országos intézményesülésében. A MPTT intézményesítette a változó szakmai profilú vándorgyűlések gyakorlatát. Sikerral vonta be a politológushallgatók jó részét is a Társaság munkájába. Az évek során kiépítette nemzetközi kapcsolatrendszerét, amelynek hálója szerepel a Társaság honlapján. A Társaság rendszeresen képviseltette magát az IPSA kongresszusain, az elnökön keresztül hivatalosan is, de sok tagja egyéni kezdeményezésre vagy egyetemi támogatással időről időre részt vett a nemzetközi konferenciákon. A Társaság az évenkénti rendszeres díjaival – a Bibó-díjjal és később a Kolnai-díjjal – tüntette ki azokat a tagjait, akik tudományos és publikációs tevékenységükkel kiemelkedő eredményeket értek el. A Társaság szervezeti életében voltak izgalmasabb és voltak nehezebb időszakok, olykor a változó politikai széljárás is érezte hatását a Társaságon belüli vitákban. Jómagam Bihar Mihályt és Kulcsár Kálmánt követtem az elnöki tisztségben, amelyet két cikluson keresztül töltöttem be. Ez időben a Társaság létszáma 4-500 fő körül mozgott. Mivel a Társaságon belül is jelentkeztek olyan ellentétek, amelyek az országos politikát is megosztották, ügyelni kellett arra, hogy ez ne vezessen a Társaságon belüli meghasonláshoz, ahogy ez megtörtént például Lengyelországban. Az ilyesmi nem példa nélkül álló, nálunk fejlettebb országokban is előfordul, egy időben az NSZK-ban is fennállt, de semmiképpen nem szerencsés egy fiatal demokráciában az ilyen, alapvetően nem szakmai indítékú politikai megosztottság.

A Társaság történetét feltáró fiatal kutatók említést tettek arról, hogy 2003–2004-ben volt egy benyújtott pályázatunk a 2009. évi IPSA-kongresszus Budapesten történő megrendezésére, amely végül nem járt sikerrel, miután egyetlen szavazattal alulmaradtunk Chile pályázatával szemben a szervezet erről döntő elnökségi ülésén. Kevesen tudják, hogy ehhez a pályázathoz, amelynek alapvető célja a demokratikus átalakulás sikerességének demonstrálása volt a demokratizálódás új hullámát képviselő államokban, nem sikerült kormányzati támogatást nyernem. A Medgyessy Péterhez beadott ilyen tárgyú kérelmemet, amelyben meg is indokoltam, miért volna jó az országnak egy ilyen nemzetközi hírverés, még csak válaszra sem méltatták. A pályázatot végül Budapest főpolgármesteri hivatalának közvetítésével tudtam csak benyújtani. Minden valószínűség szerint ez volt az a tényező, ami eldöntötte a kérdést a chilei pályázat javára, miután az ő rendezési pályázatukat a chilei nemzeti kormány és Santiago de Chile önkormányzata szívvel-lélekkel és teljes lelkesedéssel támogatta. Ők ugyanis megértették, hogy milyen jelentősége van az országimázs és a demokratikus konszolidáció szempontjából egy ilyen rendezvénynek. Az ezzel kapcsolatos magyar kormányzati közöny már előszele volt annak a visszaesésnek, amelyet azóta a magyar demokrácia konszolidációja terén elkönnyvelhetünk. Ezért jobb is, hogy akkor nem nyertünk, utólag még megtévesztéssel is vádolhattak volna bennünket...

A Társaságban az utóbbi években végbement egy erőteljes nemzedékváltás, amit csak üdvözölni lehet. Én már nem is ismerek sok embert a tagságból, miután koromnál fogva sem veszek részt aktívan a rendezvényein. (Vannak persze régi motorosok, mint a körünkben itt ülő Szabó Márton, akik változatlanul igen aktívak, minden vándorgyűlés szervezésében intenzíven részt vettek, amit dicséretre méltó.) A tagság ma szakmai tekintetben, képzettségében egységesebb, mint korábban, a fiatalok többsége már eleve politológus végzettségű, és sokan közülük PhD-minősítést is szereztek a szakmában. Örvendetesen nőtt az empirikus kutatások aránya is a pusztán elméleti kutatásokhoz képest. Mindezt pozitív eredményként könyvelhetjük el. De talán nem fölösleges ezúttal néhány szót ejteni a professzionalizálódás néhány csapdájáról is, amelyeket egyes, nálunk fejlettebb országok gyakorlatából is ismerhetünk.

Említettem, hogy a társadalomkutatók jó részét a társadalmi és politikai reformok igénye vezeti el a politika iránti tudományos érdeklődéshez. Általában belőlük jön létre a politológusok első nemzedéke. Ha azonban a politikai átalakulás dinamikája csillapodik, a reformok nem hozzák meg a várt eredményeket, sőt a változások esetleg mély frusztrációkat váltanak ki, az e fölötti csálódottság gyakran vezet oda, hogy ez a nemzedék csálódottan visszahúzódik, és önmagát ismét a régi szakmájával kezdi azonosítani. Amikor a politikával szemben közbizalom meginog, netán mély politikai undor hatalmasodik el a társadalomban, nem nagy dicsőség politológusnak lenni. Akkor inkább újra

történészként, szociológusként, jogtudósként vagy más, hagyományos és magasabb presztízsű tudományág embereként kezdik definiálni magukat azok, akiket csalódással töltenek el a szakma sovány sikerei.

Ugyanakkor a fiatal politológusnemzedék képzésében olyan egyoldalúságok mutatkoznak, amelyek minden szakmai professzionalizáció mellett is a tudományos színvonal csökkenéséhez és a szellemi horizont beszűküléséhez vezethetnek. Ismert igazság, hogy nem lehet jó politológus az, aki nem rendelkezik megfelelő történelmi, jogi, filozófiai vagy éppen szociológiai ismeretekkel. A mai képzési szisztéma az ún. „bolognai” reformok óta éppenséggel nem kedvez az ilyen sokoldalúságnak.

A politikatudomány művelői nem nélkülözhetik a szakmájuk célja és értelme felőli időnkénti önreflexiót sem. Sokszor csodálkoztam azon, hogy a fejlettebb országok politológusai számára ez mennyire magától értetődő, természetes dolog, amiről gyakran éles, késhegyig menő vitákat folytatnak, és ami mindig heves érzelmeket vált ki. Kinek kell egyáltalán a politikáról szerzett tudás? Nyilvánvaló, hogy a politikai hatalom képviselői, a tisztségviselők számára fontos, hogy használható és értékesíthető tudásuk legyen az intézményekről, amelyeket vezetnek, és a társadalmi közegről, amelyben dolgoznak. Kormányhivatalok, pártok, érdekképviselők, hatalomra törő erők adhatnak kutatási megrendeléseket közvélemény-kutatásra, ilyen-olyan empirikus tényfeltáráásra, közpolitikai modellekre stb. Erre szükség is van, de én azért mégis inkább Gombár Csaba nézetére hajlok, aki szerint a politikatudomány által feltárt ismeretekre elsősorban a közembereknek van szükségük, hogy megismerjék és átlássák azokat a hatalmi viszonyokat, amelyek az életüket meghatározzák és irányítják. E nélkül hogy élhetnének a demokratikus jogaikkal? Röviden szólva, a politikatudománynak nemcsak hatalomtechnikai feladata, hanem *emancipatív küldetése* is van, erről nem szabad megfeledkezni. Ezért is van, hogy demokráciákban nemcsak lehetőség, de szükség is van politikatudományra, míg autokrata rezsimek egészen jól elvannak nélküle, csak bosszantaná a hatalmasokat, akik nem szeretik, ha belelátnak a kártyáikba.

Nos, ilyen természetű vitákat még nem nagyon láttam a Társaság fő konferencia-témái között, pedig nagyon elkelnének.

A politológusprofesszió másik dilemmája, hogy mennyire rendelkezik kellő módszertani és elméleti tudatossággal. A hazai politológiának sosem volt erőssége a világos módszertani és elméleti megalapozottság, vagy akiknél ez az igény mégis megvolt, ott is gyakran találkozhattunk súlyos intoleranciával az övéktől eltérő elméleti vagy módszertani megközelítésekkel szemben. A mottó az volt, hogy ahogy én csinálom, az a tudomány, a többi pedig smafu. Nem tudom, hogy ez gyermekbetegség-e, vagy leküzdhetetlen sajátosság. A szakma nemzetköziesedése és a javuló nyelvtudás eredményeként azért sokat javult a helyzet, ma már látunk nagyon sok átvételt nemzetközileg jegyzett, elismert módszertani és elméleti standardokból, és ez igen örömdetes. Mód-

szertani műhelyek jöttek létre, itt, ebben az intézményben is, és az empirikus kutatások egészében módszeresebbek és megalapozottabbak lettek. Sok a tehetséges fiatal kutató, akiknél örömmel látom az ilyen irányú érdeklődést. Nagyra értékelem az e téren növekvő professzionalizmust, de ha szabad kérnem, tőlem, mint elvetemült, filozófus indíttatású embertől, lehetőleg ne várjanak el hasonlót. Emellett nem árt tudni, hogy a politológus szakma legnevesebb képviselői mind a módszertani pluralizmus, vagy ahogy Gabriel Almond fogalmaz *A Discipline Divided: Schools and Sects in Political Science* c. művében, a termékeny eklekticizmus hívei, azaz a módszertani pluralizmus mellett teszik le a voksot. Vannak kutatási módszerek, amik valamire nagyon jók, mások meg más dolgok feltárására alkalmasak, de nem létezik egyetlen kizárólagosan alkalmas univerzális módszer. A szakmánkra nézve üdvös lenne, ha ez a belátás általánosan elfogadottá válna.

Végül hadd idézzem egy régi okfejtésemből azt a rögeszmémet, hogy a politikatudomány nem redukálódhat a fennálló intézményi rend leírására és politikai közvélemény-kutatásra, választási prognózisok írására, a napi történések publicisztikai kommentálására, még kevésbé a fennálló igazolására. Kétségtelen, hogy az ilyen kutatásokra mindig inkább van pénz, mint arra, hogy átfogó, kritikai, orientáló ismereteket nyújtson a politika megértéséhez, és hogy tudományunk nemcsak a profi politikusok részére, hanem minden érdeklődő számára reális és kritikai képet adjon a politikai valóság egészéről. Nekem úgy tűnik, hogy sokan elvesznek a részletekben, eltévednek a sok fa között, és nem látják meg az erdőt. Az elmúlt években a magyar politika egésze is olyan mélyreható változásokon ment át, hogy jóformán elavulttá vált a rendszerváltozás idején létrejött magyar politikai rendszer minden korábbi leíró elemzése. Van, aki ezt nem vette volna észre? Nekem az a benyomásom, hogy a professzionalizáció bűvöletében, amely a részletekre irányul, meglepően kevesen vállalkoztak arra, hogy a változások irányáról, a demokratikus trend megfordulásáról és az új rendszer egészéről átfogó, modellértékű elemzést kockáztassanak meg. Bizonyosan jó okuk van tartózkodni ettől, elismerem. De én túlon túl jól ismerem az öncenzúrára való hajlamot és kísértést, még a korábbi államszocialista időkből, hogy ne ismerném fel a kísérteties hasonlóságot a mai helyzetben. Ezért rövid felszólalásomat hadd zárjam le egy jogosnak gondolt *caveat*tal a politológusok új nemzedéke számára, újra és újra hangot adva annak a belátásnak, hogy a politikatudomány a demokráciáért folyó küzdelemmel együtt születik, és csak demokratikus körülmények között virágozhat. A szakmai hitelenség érdekében tudomásul kell venni azt az igazságot, hogy a politikatudomány racionális, nyilvános és kritikai vállalkozás, amely csak ilyenként illeszkedhet bele szervesen és egyenrangúan a modern társadalomtudományok rendszerébe.

KÉPVISELŐK

Ilonszki Gabriella – Vajda Adrienn

A képviselet újrafogalmazása és alkalmazása a női képviseletre

Az abortuszkérdés (2000, 2001)

Bene Márton

Megosztásból szavazat

A Facebook-kampány hatása az egyéni választókerületi képviselőjelöltek választási eredményére a 2014-es országgyűlési választásokon

